

En strek i regningen – en HKH-kartlegging av ungdom og narkotikagjeld i Trondheim

“Speak not of my debts unless
you mean to pay them.”

(George Herbert)

Forord

Uteseksjonen i Trondheim jobber med ungdom og unge voksne i alderen 13-25 år som er i risiko for eller har utviklet et rusproblem. På bakgrunn av arbeidet med oppfølging av enkeltungdom, og observasjoner gjort som en del av det oppsøkende arbeidet, så er det kjent at mange opparbeider seg gjeld som de ikke klarer å håndtere. Dette kan være både offentlig og privat gjeld. Uteseksjonen skal, som beskrevet i mandatet, være oppdatert på trender, utviklingstrekk og situasjonsbildet til enhver tid i ungdomsmiljøene i kommunen. Temaet narkogjeld er noe som har kommet frem tydeligere de siste årene.

Trondheim har synlig storbyproblematikk, sentrum er et sted det omsettes og brukes narkotika. De siste årene har det blitt mer åpenlys omsetning enn tidligere. Dette skjer blant mennesker i alle aldre, men fokuset her er på de yngste. På bakgrunn av økende bekymring rundt tematikken og de observasjoner som har blitt gjort over tid, besluttet leder for Uteseksjonen i samarbeid med SLT -koordinator i Trondheim kommune å foreta en kartlegging for å finne tydeligere kunnskap for å møte problemstillingene på en fornuftig måte. Har det eksisterende hjelpetilbudene nok kompetanse til å ivareta behovene til ungdommer som har utfordring med gjeld knyttet til rusbruk? Metoden som benyttes er Hurtig Kartlegging og Handling (HKH).

Det blir ofte rettet mye fokus på de ulike skadevirkningene bruk av rusmidler har, og da særlig med fokus på helse og livskvalitet og de negative langtidseffektene det har. Ungdommens problemer er sammensatte og man er ofte bekymret for flere sider av deres livsstil enn kun bruk av rusmidler. En del av bekymringen handler om hvor raskt ungdommer kommer inn i et rusmiljø, og hvor vanskelig det er å komme seg ut av dette miljøet. Noe av forklaringen er knyttet til den økonomiske siden av rusbruken. Narkogjeld og økonomi har en betydning for hvor sterk tilknytning ungdommen har til et rusmiljø. De som selger narkotika blir fort avhengige av tilgangen på penger, og det er vanskelig for hjelperne å konkurrere med denne inntekten uten å kunne tilby noe annet som gir mening.

Uteseksjonen i Trondheim ønsker at denne kartleggingen bidrar til å øke kunnskapen om temaet, i tillegg til å øke hjelpeapparatets bevissthet i møtet med den enkelte ungdommen. Det er også viktig at kartleggingen er med på å gi utfyllende svar til andre mer kvantitative undersøkelser som gjøres blant ungdom. På sikt skal det bidra til utvikling av mer spissede tiltak og bedre forebyggende strategier i arbeidet med ungdom.

På vegne av Uteseksjonen og HKH-gruppa vil vi gjerne få takke alle dere som har bidratt i denne kartleggingen. Takk til samarbeidspartnere, ungdommer og pårørende som har stilt opp med sine historier og erfaringer. Videre rettes en takk til referansegruppa for gode innspill på veien. Katrin Øien fra Kompetansesenter rus - Midt-Norge har bistått oss med opplæring i metoden og veiledning i prosessen, hjertelig takk for samarbeidet.

Camilla Wright

Leder for Uteseksjonen i Trondheim

Innhold

Forord	2
1 Bakgrunn	4
2 Mål og målgruppen for kartleggingen	4
3 Metoder og kilder i kartleggingen	5
3.1 Innledende konsultasjon	5
3.2 Kartlegging av aktuelle aktører	5
3.3 Litteratur/rapporter	5
3.4 Intervju med nøkkelinformanter	6
3.5 Ressursgruppe.....	6
3.6 Intervjuer med personer i målgruppen.....	6
3.7 Avsluttende konsultasjon	6
3.8 Eksisterende tiltak.....	6
3.9 Fenomenet gjeld og begrepsavklaringer.....	7
4 Funn	8
4.1 Hvem er ungdommene?	8
4.2 Gjeld	9
4.2.1 Privat gjeld	9
4.2.2 Narkogjeld.....	10
4.2.3 Narkogjeld blant ungdom i Trondheim	11
4.2.4 Egen narkogjeld - et tabu	11
4.3 Tiltrekning i rusmiljøene	12
4.4 Represalier	13
4.4.1 Represaliens hensikter	13
4.4.2 Renter og narkogjeld.....	13
4.4.3 Salg av gjeld og pant i eiendommer	13
4.5 Ungdommenes håndtering av gjeld	14
4.6 Økonomikunnskaper	14
4.7 Gjeld og hjelpeapparatet.....	16
4.7.1 Hjelpeapparatet og kartlegging av gjeld	16
4.7.2 Narkogjelds påvirkning under behandling	17
4.8 Gjeld og psykisk helse	17
4.9 Familie og pårørende	18
5 Oppsummering og forslag til tiltak	19
5.1 Tiltaksplan	21
6 Referanseliste	22

1 Bakgrunn

Uteseksjonen ønsket å gjøre kartleggingen etter bekymringer fra samarbeidspartnere og ungdommer som fortalte om utfordringer med gjeld knyttet til handel med rusmidler. Selv om det er enighet om at økonomi har stor betydning for ungdommenes livskvalitet, og det er kjent at gjeld i rusmiljøet kan være utfordrende for mange ungdommer, er inntrykket at avhengighet og skadevirkninger av de aktuelle rusmidlene fikk mye større oppmerksomhet enn problemer med narkogjeld. Uteseksjonen ønsket å se nærmere på betydningen av slike gjeldsproblemer for ungdommene og hvordan hjelpeapparatet bistår ungdommene med deres utfordringer.

2 Mål og målgruppen for kartleggingen

Målene med kartleggingen ble utarbeidet etter drøftinger med våre samarbeidspartnere i en innledende konsultasjon. Kartleggingen skal bidra til mer kunnskap om fenomenet narkogjeld, sørge for en bedre forståelse av hvilke ungdommer som pådrar seg narkogjeld, og hvordan det påvirker ungdom. Videre var det interessant å få informasjon om for hvilken risiko den enkelte ungdom utsettes for når han eller hun får gjeld i forbindelse med kjøp av narkotika. Informantene ble også spurt hvilken betydning det har for deres relasjoner til venner og familie.

For å kunne finne eller skape tiltak som den enkelte er i stand til å gjennomføre var det nødvendig å vite mer om i hvilken grad narkogjeld påvirker hvordan ungdom nyttiggjør seg hjelpetiltak.

Et siste mål var å undersøke hvordan problemstillinger knyttet til narkogjeld blir imøtekommet av hjelpeapparatet og se på hvilke utfordringer hjelpeapparat, politi og pårørende møter i forbindelse med narkogjeld.

Uteseksjonen i Trondheim har ungdom i alderen 13 til 25 år i sin målgruppe. Ved gjennomføringen av en Hurtig Kartlegging og Handling (HKH) så vi nødvendigheten av å avgrense denne noe. Uteseksjonen treffer flest ungdommer i alderen 16 til 21 år. Også etter den innledende konsultasjon fikk vi tilbakemeldinger fra samarbeidspartnere at det var et ønske om at vi fokuserte på denne aldersgruppen.

Det var ikke alltid mulig å avgrense erfaringer informantene hadde i forhold til aldersgruppa som ble definert. Informantene vi snakket med hadde ikke dette aldersspennet klart og tydelig for seg, og de snakket ofte litt generelt om miljøer de kjente til, og av og til om ungdommer de ikke kjente alderen på.

Selv om målgruppen for kartleggingen har vært ungdommer mellom 16 og 21 år, har vi gjennom arbeidet med denne rapporten sett at dette også er et sentralt tema for eldre rusavhengige.

3 Metoder og kilder i kartleggingen

3.1 Innledende konsultasjon

I tråd med HKH-metoden ble utvalgte tjenester og organisasjoner som jobber tett opp mot målgruppen i sitt virke invitert. Innledende konsultasjon ble avholdt i februar 2016. Til sammen var det 18 deltagere fra 15 ulike tjenester. Deltakerne ble informert om bakgrunnen for kartleggingen og hvilken målgruppe som var av særlig interesse. Det ble gjennomført fokusgruppeintervjuer hvor man innhentet deltakernes kunnskap og informasjon om temaet. Deltageren bidro også til å definere særlige interessante temaer som skulle undersøkes videre i kartleggingen. Det ble også foreslått deltagere til en ressursgruppe.

3.2 Kartlegging av aktuelle aktører

Gjennom interne gjennomganger i Uteseksjonen, på innledende konsultasjon og i ressursgruppa, ble aktuelle aktører definert. Også i intervjuer med informanter (både nøkkelinformanter og i målgruppa) ble aktuelle aktører identifisert. Ettersom Trondheim er en forholdsvis oversiktlig kommune var disse aktørene i stor grad kjente samarbeidspartnere og aktører, men underveis kom man også i kontakt med enkelte aktører man hadde liten eller ingen kjennskap til i utgangspunktet.

Uteseksjonen har gjennom mange år hatt både oppsøkende arbeid og oppfølging med ungdommer i målgruppa og kjenner derfor disse godt, selv om temaet narkogjeld ikke har vært et særlig fokusområde tidligere. Erfaringene fra dette arbeidet har hatt en viktig plass i kartleggingen.

3.3 Litteratur/rapporter

Det ble søkt etter forskningslitteratur og annen kartlegging av narkotikagjeld ved hjelp av søkebasene PsycLIT, BIBSYS og ved generelle søk på internett. Ord som Narkotikagjeld, narkogjeld, gjeld, gjeld i sammenheng med narkotika og mer avgrensede søk i forhold til ulike narkotiske stoffer, som cannabis/hasj, var hovedfokuset. Ung/ungdom ble også inkludert i søk. Mange av søkene resulterte i avisartikler og artikler i ikke-vitenskapelige utgivelser/publikasjoner. Artikler som omhandlet temaer som var nærliggende de temaer som var av interesse for denne kartleggingen, som forholdet mellom gjeld og psykisk helse, ble vurdert som relevante. Også en del beskrivelser av rusmiljøer (særlig Sandberg og Pedersen, 2010) og narkotikaøkonomi (Smith-Solbakk og Tunland, 1997) var relevante, samt en del litteratur knyttet til gjeld, selv om denne ikke omhandlet narkotikagjeld. Generelt var det få treff på litteratur som var av god faglig kvalitet som traff godt i forhold til målet for denne kartleggingen.

Siden narkogjeld ikke har hatt et særlig fokus i Trondheim kommune tidligere, finnes det svært få dokumenter, rapporter, planer eller liknende som tar for seg denne problematikken. Trondheim kommune har gjennomført ungdomsundersøkelser systematisk fra 2009. Denne gir imidlertid lite informasjon om målgruppen, da de fleste har avbrutt skolegangen. Brukerplan har også blitt gjennomført i Trondheim kommune, men det er vanskelig å fange opp de yngste (særlig under 24), men dette er en innsats i gjennomføringen i 2017.

3.4 Intervju med nøkkelinformanter

19 intervjuer ble gjennomført med personer fra ulike instanser i hjelpeapparatet som rustjenester og barnevern, bruker- og interesseorganisasjoner og politiet. Det ble også gjennomført et intervju med pårørende. Intervjuene ble gjennomført på bakgrunn av en semi-strukturert intervjuguide med tilpasninger ut i fra hvem som skulle intervjues, og foregikk som regel med enkeltpersoner. Informasjonen informantene ga ble notert for hånd under intervjuene og senere renskrevet. Det har også kommet informasjon i mer uformelle samtaler, både internt på Uteseksjonen og med samarbeidspartnere når kartleggingen har kommet opp i samtaler.

3.5 Ressursgruppe

En ressursgruppe ble etablert etter den innledende konsultasjonen. For denne kartleggingen ble det viktig å knytte til seg aktører som både hadde god kjennskap til målgruppen, og myndighet til å beslutte tiltak i handlingsplanen. Disse har bidratt med faglige innspill og forankring i kommunens øvrige virksomhet. Ressursgruppen bestod av Harald Solbu fagkoordinator NAV, Lars Ranheim seksjonsleder KoRus, Even Ytterhus SLT-koordinator rådmannens fagstab, Turid Rendum fra konfliktrådet og fra politiet stilte Jan Erik Miele og Line Tiller. Gruppen møttes fire ganger gjennom kartleggingsperioden.

3.6 Intervjuer med personer i målgruppen

Det ble gjennomført fem intervjuer med ungdommer i målgruppen. Disse var i alderen 20 til 29 år; fire gutter og en jente. Det ble brukt en semi-strukturert intervjuguide. Også her ble det notert for hånd under selve intervjuer og senere renskrevet. I og med at noen av informantene fra målgruppa var noe eldre enn målgruppen for rapporten, var vi opptatt av å holde fokuset i intervjuene på ungdommens erfaringer fra tiden der de selv var i alderen 16-21 år. Samlet sett representerer summen av informantene, inkludert nøkkelinformantene, et bredt spekter av mennesker som på ulikt vis har vært i kontakt med rapportens tema.

3.7 Avsluttende konsultasjon

Mange av de som deltok på den innledende konsultasjonen deltok også på den avsluttende konsultasjonen i september 2016. Også andre aktuelle aktører som man ble kjent med gjennom kartleggingen deltok. Deltakerne fikk mulighet til å kommentere funnene og gi tilbakemelding på disse. Videre ble det lagt fram et forslag til handlingsplan som forsamlingen fikk diskutere og komme med forslag til.

3.8 Eksisterende tiltak

Det er mange aktører som jobber med ungdommer som skylder penger og tjenester knyttet til rusbruk. Dette er både offentlige, private og ideelle tjenester på rusfeltet, samt skole, NAV, og politi. Likevel er det ingen aktører som har ungdom med narkotikagjeld som definert målgruppe. Det eksisterer heller ingen spesifikke tiltak knyttet direkte opp til narkotikagjeld. De tiltakene som eksisterer er basert på oppfølgings-tjenester, behandling, samtaletilbud, aktivitetstilbud og annen hjelp basert på rus-, psykisk helse- eller kriminalitetsproblematikk generelt. Selv om det finnes et bredt tilbud av aktører og tjenester som jobber opp mot målgruppen, er ikke narkotikagjeld et kriterium eller innsatsområde i disse. NAV tilbyr veiledning og råd i forbindelse med økonomi, men har ikke hatt fokus på denne problematikken og har ingen særskilte tilbud eller tjenester i denne sammenheng.

3.9 Fenomenet gjeld og begrepsavklaringer

I Norge er det banker og andre utlånsinstitusjoner som har de største utlånene til privatpersoner. Denne formen for lån er det ikke lett å ta opp for personer under 18 år, eller for de som ikke har fast inntekt. Selv om de mest pågående kredittfirmaene vil måtte forholde seg til lovens begrensninger for hvem de kan låne ut penger til, og de vil ønske å skille ut kunder som faktisk betaler tilbake renter og lån. Det blir lånt ut penger mellom familiemedlemmer og mellom bekjente. Det oppstår også gjeld som følge av handler hvor ikke alt blir gjort opp umiddelbart.

I denne rapporten omtales flere typer gjeld. Her er noen presiseringer av hva som menes med de ulike begrepene:

Offisiell gjeld eller bankgjeld er en del av den registrerte og regulerte gjelda i tråd med offentlige lover og forskrifter. Denne gjelda avtales gjennom kontrakter og dokumenter.

Privat gjeld er gjeld mellom privatpersoner. Denne avtales enten muntlig eller skriftlig.

Narkogjeld er gjeld som oppstår ved en uoppgjort narkohandel. Noen kan også bruke begrepet gategjeld, men narkogjeld er kun en av de ulike typene gategjeld som finnes.

Svart gjeld er en samlebetegnelse på gjeld som ikke rapporteres og som er en del av en illegal økonomi.

”Å krite” eller ”å handle på krita” er begreper som brukes i dagligdags tale for å beskrive hvordan man får varer og betaler dem ved et senere tidspunkt. I denne rapporten vil varene være å overta illegale rusmidler der det er en avtale om å betale for varene senere.

Kreditorer defineres som noen som har krav på et pengebeløp, etter å ha levert en vare eller tjeneste til en annen part, eller etter å ha lånt ut penger. Vi har valgt å bruke dette offentlige begrepet på de som har utestående beløp i narkohandel for å ha et kjent begrep og for å tydeliggjøre at narkohandel har mange fellestrekk med de offisielle markedsmekanismene.

4 Funn

4.1 Hvem er ungdommene?

Informanter ble spurt om de ser noen bestemte trekk ved ungdommer som pådrar seg narkogjeld. Kan det være trekk ved ungdommene, deres oppvekst eller forhold til familie, skole og nærmiljø som informantene mener er av spesiell betydning for at en ungdom får problemer med narkogjeld?

Blant politi og hjelpeapparat var det flere som hadde et inntrykk av at det var mye uro og rastløshet blant ungdommene som har pådratt seg narkogjeld. Både ungdommene selv, og andre informanter oppfattet det slik at uro og rastløshet var en vanlig konsekvens av at ungdommer får en gjeld de ikke er i stand til å håndtere. Det var også en oppfatning av at ungdommer som i utgangspunktet var rastløse og hadde lite impuls kontroll, kan gjøre lite gjennomtenkte valg og rote seg inn i problemer de ikke mestret.

Hjelpeapparat og brukerorganisasjoner fortalte at noen av disse ungdommene føler at de ikke har blitt inkludert eller verdsatt av jevnaldrende i skolen, i idrettslag eller andre steder. En beskrivelse som ble gjentatt av mange informanter var at ungdommene har opplevd mobbing eller at de har blitt holdt utenfor, og derfor søkt andre venner. Andre har manglet en følelse av tilhørighet, eller kjent seg utenfor av andre grunner. Det kan være en årsak til at de søker seg til rusmiljøet. Disse ungdommene kan ha opplevd at rusmiljøet er inkluderende, og har akseptert dem på en måte de ikke har kjent andre steder. Dette stemmer med rapporter fra det oppsøkte arbeidet i Trondheim sentrum. Våren 2016 var det bekymring rundt et økende ungdomsmiljø i sentrum av Trondheim. Her ble det observert en sammenblanding av aldersgrupper, der unge i ungdomsskolealder fikk kontakt med eldre rusbrukere. På spørsmål om hvorfor de oppsøker Trondheim sentrum, svarer de fleste ungdommene at de gjør dette for å møte venner. Ungdommene opplevde Trondheim sentrum som en sosial arena. Miljøet beskrives ofte som en kontrast til et skolemiljø preget av mobbing og utenforskap – i byen er det plass til alle, og det er mange som har det til felles at de er på søken etter nye venner.

Mange av informantene poengterte at ungdom med narkogjeld ofte har avbrutt skolegang. Blant ungdommene vi intervjuet gjaldt dette flertallet. Rusmiljøet er en alternativ arena hvor de forsøker å lykkes. Både nøkkelinformanter og ungdommer fortalte historier om ungdommer som tjener penger på salg av rusmidler, og hvordan kan det fremstå som en alternativ karriere. Både sosialt og økonomisk kan det se attraktivt ut. Manglende fremtidsoptimisme i forhold til utdanning og karriere gjør det mer interessant å forsøke å tjene penger på narkotikasalg.

Flere av informantene i hjelpeapparatet fortalte om en opphopning av traumer hos ungdommer som senere får problemer med narkogjeld. De som har hatt mange vonde opplevelser gjennom oppveksten, er mer sårbare for å bruke rus. Dette har blant annet blitt vist gjennom den omfattende ACE undersøkelsen i USA (Dube m.fl. -2003, Chakravarthy m.fl. -2013). Hjelpeapparatet beskrev det også slik at ungdommer som har erfart mye vondt kunne oppleve å ha funnet et fellesskap i rusmiljøet og føle at de blir forstått av de andre.

Foreldre har en viktig rolle i forhold til barnas oppvekst, og fraværende foreldre ble av flere nevnt som en risikofaktor for rus og narkogjeld. I intervjuer med pårørende, deres støtteorganisasjon og hjelpeapparatet for øvrig ble det fortalt om ulike årsaker til at foreldre har utfordringer med å følge opp barn. Det kan skyldes personlige

utfordringer, som konflikter og samlivsbrudd, eller at de er opptatt av egne behov og karrierer, men disse kildene er også tydelige på at det ikke alltid vil være slike utfordringer i ungdommens familier.

De overnevnte trekkene beskrives som vanlige for ungdommer med narkogjeld. Informantene var oppmerksomme på at det er mange unntak, altså ungdommer som har blitt sittende med narkogjeld uten at disse beskrivelsene passer dem.

Risikofaktorer:

- **Uro og rastløshet**
- **Svak impulskontroll**
- **Utenforskap**
- **Avbrutt skolegang**
- **Manglende fremtidsoptimisme**
- **Fraværende foreldre**

4.2 Gjeld

4.2.1 Privat gjeld

Ungdommer har ofte lite eller ingen fast inntekt, og vil ikke ha høy kredittverdighet hos låneinstitusjoner. Det er ikke uvanlig å låne små beløp av hverandre, og i likhet med banklån kan dette gå ganske greit når evnen til å betale er god. Informanter i hjelpeapparatet kunne fortelle at det i rusmiljøer jevnlig foregår handler som ikke kan betales umiddelbart. De kunne videre fortelle at i tungt belastede rusmiljøer er det mye gjeld som blir gjort opp de dagene det er trygdeutbetalinger. De yngste ungdommene kan låne penger av hverandre som betales tilbake neste gang de møtes. Denne gjelden kan også stamme fra kjøp av rusmidler hvor en ungdom legger ut for en annen. Ved rask tilbakebetaling vil ikke dette nødvendigvis ha noen stor betydning for noen av partene.

Lån som strekker seg over tid kan imidlertid skape irritasjon. De intervjuede ungdommene fortalte om livslange vennskap som har blitt ødelagt på grunn av små beløp noen har skyldt hverandre etter kriting av narkotika. Det å låne penger av venner kan også begrense friheten for mange ettersom det kan ta seg dårlig ut å bruke penger på hva man selv ønsker når man ikke har betalt tilbake det man skylder en kamerat. Det kan være forventet at du betaler tilbake når du har penger, og ikke når terminbeløpet forfaller slik det gjør ved banklån.

”Jeg lånte penger for å kjøpe dop, endte opp med å røyke alt selv og løy til ham. Det var kjipt å skyldte penger og vite at jeg hadde lurt ham etterpå, har heldigvis betalt nå”. (ungdom)

Når det er snakk om narkogjeld fortalte både ungdommene og andre informanter at det for de fleste er en høy terskel for å involvere familien. Ungdommer vil i mange tilfeller ikke innrømme problemer med rusbruk til foreldrene sine. Det ble beskrevet tilfeller hvor foreldre gikk inn og dekket narkogjeld, her hadde foreldrene sjelden eller aldri en forventning om at ungdommene skulle betale foreldrene tilbake.

Gjeld kan påvirke forholdet mellom ungdom og foreldre, det kan påvirke tilliten og oppfatningene om ungdommens modenhet og selvstendighet. Rio (2015) hevder at gjeld alltid vil prege sosiale relasjoner. Omfanget av gjelden og hvilken betydning de sosiale relasjonene ellers har vil imidlertid også være avgjørende for hvor stor betydning gjelda får for de mellommenneskelige forholdene.

- Gjeld kan være uproblematisk
- Gjeld kan begrense friheten
- Gjeld kan påvirke nære relasjoner

4.2.2 Narkogjeld

“Narkogjeld oppstår når noen kjøper dop de ikke kan betale for”, fortalte en av ungdommene vi snakket med. Det er sjelden diskusjon om gjeld eksisterer, og det blir fortalt at gjelda må betales. Narkogjeld kan være et vidt fenomen, og størrelsen på gjelda kan variere fra noen hundrelapper til millionbeløp. I forbindelse med kjøp og salg av rusmidler er kreditt vanlig. anbefalingene fra ungdommene som ble intervjuet er at gjeld i rusmiljøet er noe man bør unngå, også brukerorganisasjonene støtter dette. Likevel er det vanlig å kjøpe rusmidler på krita enten det er til eget bruk eller det er innkjøp i større mengder med tanke på videresalg.

For noen ungdommer kan kjøp og salg av narkotika være en måte å finansiere eget rusbruk på, og noen ser det som en mulighet til å skaffe seg penger. Dette bekreftes av ungdommer vi intervjuet.

“Jeg ville klare meg selv, og da måtte jeg ha penger.” (ungdom)

Narkogjeld var noe de var opptatt av, og noe de ville unngå. Narkogjeld var i følge ungdommene gjerne et resultat av at noen forsøker å gjøre handler som mislykkes. Enten som følge av at de blir tatt av politiet, blir lurt av andre eller bruker for mye av partiet selv. Når en ungdom blir tatt av politiet for besittelse av narkotika, er det stor sannsynlighet for at vedkommende blir sittende med gjeld for det stoffet som gikk tapt. Politiet har en opplevelse av at ungdommene ikke ønsker å snakke med de om dette, da det i miljøet vil bli oppfattet som tysting.

“Det kan skje noe underveis. Noen kan fucke det opp, bli tatt av politiet eller rote bort penger eller stoff på andre måter, slik at de får problemer. Regelen er at man uansett betaler gjelda si.” (ungdom)

Informanter i hjelpeapparatet og ungdommer vi intervjuet beskrev tilfeller hvor noen bevisst påførte andre ungdommer gjeld ved å la dem krite mer enn de kunne betale kontant. I neste øyeblikk kunne de legge på høye renter. Slik ble ungdommer sittende med gjeld de ikke kunne betale. Informantene mente at hensikten med dette var å få et pressmiddel overfor ungdommene. Dette kunne de da på et senere tidspunkt bruke til å kreve tjenester av ungdommene, for eksempel videresalg av narkotika, smugling, transport og oppbevaring av rusmidler eller pengeinnkreving, noe ungdommene også bekreftet.

“Du blir tvunget til å smugle eller stjele, blir kjørt til Narvesen og får en pistol, og så er det bare å gjøre jobben.” (ungdom)

Narkogjeld oppstår ved:

- Kriting
- Beslag
- Eget overforbruk

4.2.3 Narkogjeld blant ungdom i Trondheim

Det kan være en utfordring å beskrive narkogjeld som et ensartet fenomen, og gi noen entydige fellestrekk ut fra de beskrivelsene som kommer frem i intervjuene. Ut i fra intervjuene kan det imidlertid slås fast at gjeld i forbindelse med rusbruk forekommer hyppig.

“Det er gjeld over alt, alle snakker om gjeld hele tiden” fortalte en ungdom på spørsmål om hvor utbredt det er med gjeld i miljøer hvor det brukes og omsettes narkotika. Ungdommene ga inntrykk av at gjeld er risikabelt, og noe de ønsker å unngå. Likevel er gjeld svært utbredt i disse miljøene.

Også i hjelpeapparatet er det en oppfatning at gjeld er et vanlig og omfattende problem for ungdommer som er involvert i rusmiljøer i Trondheim. Noen refererte til egne møter med ungdommer som fortalte om problemer med gjeld. Hjelpeapparatet hadde også fortellinger om ungdommer som var lite tilgjengelige for hjelpeapparatet, hvor de tenkte at dette hadde sammenheng med ungdommens problemer med narkogjeld. Det tyder på at det ikke er noe det oppleves som greit å snakke om, gjeld kan være et ubehagelig tema som det ikke er ubehagelig å snakke om. Når gjelden er knyttet til noe som er uønsket atferd er motivasjonen for å diskutere det liten, og hjelpeapparatet bekrefter at det generelt er liten tiltro blant ungdommene til at de skal få hjelp med slike problemer.

“Speak not of my debts unless you mean to pay them.”

(George Herbert, engelsk poet 1593-1633)

Informantene i hjelpeapparatet erfarte at problemene ofte ble omtalt som noe annet enn narkogjeld av ungdommene selv. De kunne heller snakke om “gjeld til en kompis”, enn å snakke om at de hadde narkogjeld.

Ungdommene i målgruppa bekrefter at narkogjeld er et omfattende og hyppig forekommende problem.

- **Blant ungdom med betydelig og regelmessig rusbruk i Trondheim ser det ut til at narkogjeld er et vanlig problem.**

4.2.4 Egen narkogjeld - et tabu

Det prates mye om gjeld i tungt belastede rusmiljøer, påstås det av både ungdommer og informanter i hjelpeapparatet. Samtidig snakker de færreste om at de selv har gjeld, dette for å unngå stemplet som dårlig betaler. Et slikt rykte kan føre til at vedkommende får større problemer med å utsette betaling eller handle på krita. Videre virker det til å være en viss form for skam knyttet til det å skylde penger i miljøet.

“Ingen vil snakke om gjelda si, det er flaut og gir dårlig rykte.” (ungdom)

4.3 Tiltrekning i rusmiljøene

Som tidligere nevnt beskrives rusmiljøer som inkluderende for ungdommer som har falt ut fra skolen, eller som ikke finner seg til rette i idrettslag eller andre miljøer. Ved å involvere seg i kjøp og salg av rusmidler kan de finne en rolle i miljøet, opprette nye kontakter og oppleve at de blir etterspurt.

Det varierer hvor godt ungdommene trives med salg av narkotika. Noen forsøker seg på å selge rusmidler, men slutter med det fordi de opplever det som stressende og lite lønnsomt. Andre kan sette pris på aktiviteten, og få en opplevelse av at de mestrer situasjonen. Gjennom posisjonen de får som mellommenn, kan de også oppnå en viss status. Dette kan være av betydning for noen av ungdommene. Noen opplever også at det gir dem en større økonomisk frihet enn de tidligere har hatt.

”Det som kjennes bra med å selge dop er at du kan være selvstendig, og du møter interessante folk selv om det ikke er noe vennskap.” (ungdom)

Ungdommer som begynner med kjøp og videresalg av narkotika kan bli involvert i et økonomisk system hvor det er vanlig å låne penger av hverandre, og det kan være felles interesse mellom kjøper og selger i at det handles på krita. Selgeren er avhengig av omsetning, og kjøperen har ikke nødvendigvis penger før han har videresolgt i hvert fall deler av det han kjøper. For å kunne betale tilbake utsetter ungdommen seg for risiko for å bli tatt for oppbevaring og omsetning av politiet, og for å bli lurert eller frastjålet stoff. Det kan også oppstå et visst press fra venner om å spandere når han eller hun sitter på så mye. Ikke alle greier å håndtere dette like godt, og noen ender opp med å skyldte penger de ikke har tilgang til. Blant de som roter til økonomien kan noen ha begrenset evne til å betale tilbake uten å involvere seg ytterligere i kriminell aktivitet. Flere ungdommer som ble beskrevet i våre intervjuer har begått tyveri og ran for å skaffe penger for å betale illegal gjeld. Både ungdommer og informanter i hjelpeapparatet var kjent med slike hendelser.

”Jeg starta med å krite en halv plate (50 g) og det gikk bra, men så gikk det bare dårligere og dårligere. Det blir et stort press på at du skal krite, så blir du hekta og sitter fast i det.” (ungdom)

Noen av ungdommene og tidligere rusbrukere som ble intervjuet fortalte at de selv og andre som har fått gjeldsproblemer, i ettertid har opplevelsen av at de har blitt lurert inn i problemer. De hadde en opplevelse av at involvering i kjøp og salg skjedde uten at de hadde rukket å tenke så mye på hva som var i ferd med å skje. De kunne ikke se hva de bega seg inn i før i ettertid. De økonomiske forholdene kan bidra til at ungdommer vikler seg inn i et rusmiljø på en måte som gjør det vanskelig å trekke seg ut.

Ungdommer og representanter for brukerorganisasjoner understreket at det ikke alltid vil være slik at noen bevisst går inn for å trekke ungdommen inn i rusmiljøet. Om en ungdom har ønske om å tjene penger og finne en plass i et sosialt nettverk, kan de oppleve handel med cannabis og andre stoffer som et middel for å oppnå dette kunne flere av informantene fortelle. Ved å involvere seg i salg finner noen ungdommer en rolle i rusmiljøene hvor de blir ”viktige”. De blir oppsøkt og knytter nye forbindelser. De opplever å bli etterspurt, og det kan være viktig for ungdommer som tidligere har følt seg utestengt og kanskje kjent at de ikke lykkes fortalte informanter fra hjelpeapparat og støttegrupper. Informanter i hjelpeapparatet fortalte også at gutter får kontakt med jenter gjennom å selge stoff, også rapporter fra det oppsøkende arbeidet forteller om eldre gutter som kommer i kontakt med jenter som er nysgjerrige på cannabis og andre rusmidler.

4.4 Represalier

Represalier knyttet til narkogjeld i form av trusler, kroppsskader og mishandling har vært omtalt i media (f.eks Varden -2017, VG-2015, Hamar Arbeiderblad-15 og Ås blad -17). Det ble også bekreftet av våre informanter i hjelpeapparatet. Dette var hendelser og medieoppslag som det ble referert til fra informanter både blant ungdommene og hjelpeapparatet. Ungdommer som ble intervjuet fortalte derimot i mindre grad om alvorlige hendelser i de miljøene de selv beveget seg i. Ungdommer vi intervjuet fortalte om situasjoner som de oppfattet som truende enten det hadde opplevd dem selv eller de har vært vitne til det. Det ble fortalt om episoder hvor ungdommer ble skremt med grov vold og bortføringer.

4.4.1 Represaliernes hensikter

Status i miljøet og sosial støtte påvirker hvordan narkogjeld blir innkrevd, og om represalier blir et faktum. Ungdommer i kartleggingen fortalte at kreditorer med høy status og et tøft rykte ville fort bli hørt og tatt på alvor når de fremsatte sine krav om tilbakebetaling. De med lavere status eller et mildere rykte derimot, mislykkes i større grad i å legge press på den som skylder penger. Sistnevnte kreditorer kunne lett bli avvist, bli bedt om å vente eller roe seg ned litt og ikke stresse med det.

Trusler og vold i forbindelse med innkreving anvendes ikke bare for å få pengene tilbake. En ung informant fortalte at vedkommende i blant truet eller gikk hardere til verks for å vedlikeholde både status og rykte i miljøet, uten at vedkommende i utgangspunktet var spesielt interessert til å ty til slike midler. Andre informanter fra politi og hjelpeapparat fortalte at det for enkelte var viktig å bygge opp en "voldskapital". Det vil si at det dannes en oppfatning av at de kan ty til vold om det blir nødvendig.

Alvorligheten av represaliene ble ikke beskrevet som en konsekvens av gjeldens størrelse. Ungdommer rapporterte om at enkelte kreditorer lenger ned i hierarkiet kunne bruke vold og trusler for å kreve inn relativt små beløp. Det ble også fortalt at disse kreditorene også raskt kunne begynne å kreve inn renter. Mer etablerte langere virker ofte som de har mer is i magen. De er mer opptatte av nedbetalingsplaner, fremfor å true, skade eller kreve renter for utestående gjeld.

4.4.2 Renter og narkogjeld

Renter i miljøet ble av flere informanter omtalt som noe som ikke er helt i orden, som et urimelig krav. Renter ble beskrevet som umoralsk, selv i et rusmiljø der det å svindle og lure hverandre er praksis. En ung informant var tydelig på at **"slike folk [som krever forsinkelsesrenter] vil jeg ikke ha noe med å gjøre"**.

I tillegg til å fremskynde tilbakebetaling, kan det virke slik at renter kan ha funksjonen av å øke makt over de som skylder penger. Denne makten brukes for å presse debitorer til å utføre risikable oppdrag som å frakte rusmidler for kreditoren inn til Norge, eller fra Oslo til Trondheim. Det skal også ha forekommet at debitorer ble satt til å drive inn gjeld fra andre, rapporterte informanter.

4.4.3 Salg av gjeld og pant i eiendommer

Ungdommer som har erfaring med innkreving av gjeld fortalte i intervjuene at det kan bli tatt "pant" i eiendeler som datamaskiner, dyre klær eller kameraer dersom gjeld ikke blir betalt. Vold og trusler oppleves ofte som legitimt for den som har penger utestående. Kreditorer i denne sammenhengen ser det både som akseptabelt og nødvendig for å få pengene de oppfatter at de har rett til, og for å opprettholde sin posisjon i forhold til andre.

4.5 Ungdommenes håndtering av gjeld

”Jeg skylder mer enn det som er mulig å betale med livsoppholdet. De jeg skylder penger er dritpissed, og byen er for liten å gjemme seg bort i.” (ungdom)

Det er ofte slik at det nytter å betale gjelda for å slippe videre problemer, bekrefter ungdommene vi har intervjuet. Representanter fra en brukerorganisasjon og enkelte informanter som var opptatt av gjeldas betydning når ungdommene var i rusbehandling, la vekt på at det var nødvendig å gjøre tydelige avtaler for å sikre seg at gjelda virkelig var avsluttet. Både ungdommer, foreldrerepresentanter og hjelpeapparatet har erfaringer med, eller kjenner til tilfeller hvor uklårheter har bidratt til fortsatte komplikasjoner og hindret at den som betaler gjeld får avsluttet forholdet til kreditoren. Spesielt gjelder dette når kreditoren har mer makt i miljøet enn den som skylder penger. Dersom det er noen løse tråder forteller informanter at det kan være fristende for kreditoren å komme tilbake for å kreve inn mer penger. Informanter sa at gjelda må gjøres opp med den som har kravet for å sikre seg at den blir avsluttet.

Informanter fra hjelpeapparatet kunne fortelle at ungdom de har vært i kontakt med kunne være raske til å anskaffe kredittkort, eller ta opp forbrukslån i låneinstitusjoner, så snart de fikk mulighet til det. Et motiv for dette var å dekke gjeld de har i rusmiljøet. På denne måten flytter de gjelda fra en kreditor i narkomiljøet til en offentlig låneinstans.

Det oppstår i blant konflikter der den som krever inn penger blir utålmodig, eller mener at den som skylder penger ikke innfrir de forpliktelsene motparten oppfatter at han eller hun har. Noen ganger vil den som skylder penger forsøke å unngå den som vil kreve dem inn og konfliktene øker. Forholdet mellom den som skylder penger og den som har kravet påvirker det som skjer videre. Blant informantene våre ble forsøk på å unngå kreditorene beskrevet som en dårlig strategi.

Ungdommer som ble intervjuet fortalte om hvordan de har jobbet og spart penger for å betale ned narkogjeld. De har god oversikt over dette, og de fortalte om gjeld de har betalt. Nedbetaling av gjeld fungerer fortalte de. Dette bekreftes også av kilder innen rusbehandling og av brukerorganisasjoner. En av ungdommene fortalte imidlertid også at det ofte roter seg til ettersom begge partene ofte er for ustabile til å følge opp avtaler over tid.

Blant de yngste ungdommene ble problemer med narkogjeld løst i en kort periode med lommepenger og konfirmasjonspenger. Informanter og pårørende kunne fortelle at penger forsvant fra huset og at foreldre ikke kunne oppbevare kontanter i hjemmet. Først når konfirmasjonspengene er brukt opp tar ungdommer eller ungdommens foreldre kontakt med hjelpeapparatet.

4.6 Økonomikunnskaper

Det er flere som påpeker ungdommenes utfordringer med å forstå personlig økonomi. Blant ungdommer som får narkogjeld er det en utfordring å planlegge fremover og få til gode ordninger for sin personlige økonomi. Det kan handle om hvordan man lager et budsjett for en enkel husholdning eller hvordan man håndterer løpende utgifter.

Det blir fortalt at dette ofte glipper for ungdommene, og økonomisk rådgiving er flere steder en del av behandlingstilbudet. Men det finnes andre former for økonomisk tenkning som kan være vel så krevende, og som rusbrukere kan være gode på. I rusmiljøet foregår det mange uformelle økonomiske transaksjoner hvor det ikke føres regnskap. Her er nedtegnelser av transaksjonene ikke akseptert, men vil heller være et tegn på at det foregår "tysting".

"Rusmisbrukere er egentlig en kjemperessurs. Mens de går rundt og er rusa hele dagen, klarer de samtidig å ha stålkontroll på hvem som skylder penger, hva prisen på dop, tjenester og varer er." (representant for brukerorganisasjon)

Flere av informantene beskrev involverte i narkotikaøkonomien både som personer uten økonomisk innsikt, og som personer med voldsom oversikt over de økonomiske forholdene i miljøet. Begge påstandene kan være beskrivende for de samme personene. Det er ulike økonomiske systemer som gjør seg gjeldende på samme tid for ungdommer i rusmiljøene. For en rusbruker som har satt seg i gjeld kan det offisielle økonomiske systemet leve side om side med et uformelt økonomisk system. Det kan være utfordrende å forholde seg til begge systemene, og de kan iblant komme i et konkurranseforhold til hverandre.

En brukerorganisasjon var spesielt opptatt av hva som skjer når noen vil slutte med rus. De fortalte om rusbrukere som ville ut av miljøet og starte et mer normalt liv, men mistet motivasjonen når de tenkte på den gjelda de måtte betale tilbake, både til det offentlige og til finansinstitusjoner. Brukerorganisasjonene er opptatt av at det må avklares hvordan gjelden håndteres i forbindelse med at noen ønsker å forlate rusmiljøet, og at gjeld derfor bør være et tema. Uoppgjort gjeld kan føre til at de stadig vil bli oppsøkt av personer fra sitt gamle miljø. Det vil være forventninger til at de stiller opp for personer de har gjeld til og de kan bli utsatt for represalier fra den som vil kreve inn penger.

Noen gjør seg avhengige av den svarte økonomien ved å ta opp vaner som er for kostbare til at de kan finansiere dem på andre måter enn gjennom kjøp og salg av narkotika. Flere av informantene våre kunne fortelle at mange av de involverte ungdommene har begrenset impuls kontroll, og pengebruken kan bli preget av dette. Tidligere rusbrukere beskrev økonomien som noe man kunne bli like avhengig av som rusen.

Både ungdommer og andre informanter fortalte historier om episoder hvor det uoffisielle økonomiske systemet blir det viktigste og mest relevante for rusbrukeren, og den offisielle gjelda derfor blir nedprioritert. Spesielt de sosiale tjenestene som ble intervjuet fortalte om ungdommer med egen bopel har hatt problemer med å betale husleie med bostøtten sin, men ikke ville godta at bostøtte ble betalt direkte til utleier, fordi det er viktigere å betjene uoffisiell gjeld. Noen av informantene i hjelpeapparatet hadde inntrykk av at ungdom med narkogjeld var likegyldige til gjelda de hadde til banker, låneinstitusjoner, inkassoselskaper, huseier eller telefonselskap. Dette stemte ikke så godt med hva ungdommene og brukerorganisasjonene kunne fortelle. Funn fra kartleggingen viser at også gjeld til låneselskaper eller inkassobyråer kan oppleves som svært stressende når ungdommene ikke har kontroll over den.

"Det er alltid hæslig å ha gjeld selv om det er forskjell på hvem du har gjeld til" (ungdom)

I noen tilfeller blir det satt inn verger for myndige ungdommer for å beskytte formue de kan ha for eksempel etter arv eller ulike erstatningsutbetalinger. Det har blitt gjort eller foreslått fordi mange vil leve under et press i miljøet dersom det blir kjent at de har betydelige summer tilgjengelig. Det kan vise noe av forventningene om en delekultur som er knyttet til at man lever fra hånd til munn innen deler av rusmiljøene, og det oppstår andre forventninger til den som måtte sitte på ressurser enn hva som er vanlig andre steder.

På bakgrunn av disse funnene er det vanskelig å konkludere med at det er dårligere økonomikunnskaper blant ungdom med narkogjeld. Det kan være vel så riktig å hevde at de først og fremst har kunnskaper om en annen økonomi.

4.7 Gjeld og hjelpeapparatet

“Det trengs folk som vet hva det dreier seg om på gata.” (ungdom)

4.7.1 Hjelpeapparatet og kartlegging av gjeld

Informantene i rapporten hadde ulike oppgaver i forhold til ungdom, og det var ulike holdninger til hvorvidt narkogjeld bør bli en del av kartlegging og tiltak. Derfor er det også stor variasjon i rutinene for å kartlegge gjeld.

Der gjeld ikke kartlegges oppga noen av informantene at temaet ligger utenfor det de arbeider med. Andre mente nytteverdien er liten, ettersom det offentlige hjelpeapparatet ikke kan gjøre noe med narkogjeld, og at det kunne skape falske forhåpninger om økonomisk hjelp til å betale gjelda dersom de tok det opp. Enkelte ledere ville ikke vil pålegge sine ansatte å blande seg inn i dette på grunn av den illegale statusen narkogjeld har.

Noen informanter hadde ingen kartleggingsrutiner for narkogjeld, og forteller at det bare blir et tema dersom brukeren selv tar initiativ til det.

De som legger vekt på å kartlegge narkogjeld, er av den oppfatningen at kartleggingen er viktig ettersom narkogjeld kan påvirke ungdommers liv i så stor grad at tiltak eller behandling må ta hensyn til gjelda. Noen av informantene i hjelpeapparatet drøfter gjeldsproblematikken med ungdommene fordi de mener at dette kan gi muligheter til å se på ulike løsninger, selv om de ikke kan bidra med økonomisk støtte. Videre kartlegges temaet, slik at aktuelle hjelpetiltak kan ta høyde for de belastningene ungdommene har. Den delen av hjelpeapparatet som yter økonomisk støtte gir uttrykk for at de ikke vil kunne få et riktig bilde av sine klienters økonomiske livssituasjon uten kunnskap om den illegale økonomien ungdommene er involvert i og sier at de derfor ønsker å få en oversikt over denne.

Blant utfordringene i kartleggingen beskrives ungdommenes til dels lave interesse for, eller vilje til, å snakke om gjeld med hjelpeapparatet, spesielt blant de yngste. De fremstår i følge en informant som mer bekymret for å bryte med det som er uskrevne regler i rusmiljøet når de blir spurt om temaet. Enkelte informanter var tydelig på at de var klar over at ungdom ikke synes de kan snakke med NAV om narkogjeld, fordi offentlig støtte i mange tilfeller går til å betjene narkogjeld.

4.7.2 Narkogjelds påvirkning under behandling

Informanter som jobber innen rusbehandling fortalte at narkogjeld kan virke inn på behandlingsforløpet; disse virker til å være blant de som er mest opptatte av en systematisk kartlegging av narkogjeld. Dette fordi ungdom i behandling på institusjon i noen tilfeller kan være stressa og lite til stede som følge av at de sitter med gjeld. Det skjer at de skriver seg ut fordi de prioriterer tilbakebetaling. Det har også skjedd at ungdom sier de ikke kan ta imot behandlingstilbud i institusjon på grunn av at de skylder penger til andre som er på den aktuelle institusjonen. Rusbehandlere har også erfaring med at ungdommer med gjeld er urolige, har mange avtaler utenom, må raskt av sted for å ordne noe og at de derfor er lite mentalt tilstede under behandlingen.

Oppsummerende kan det sies at det hjelpeapparatets kartlegging av narkogjeld er varierende, fra ikke-eksisterende til rutinstyrt, systematisk kartlegging. Forskjellige deler av hjelpeapparatet velger forskjellige forklaringsmodeller for hvorfor det enten kartlegges eller ikke. Tanker om manglende muligheter til å hjelpe og det illegale elementet i narkogjeld virker til å føre til at det ikke kartlegges, mens anerkjennelsen av narkogjeldens sterke påvirkningskraft på ungdommenes liv og deres evne til å endre livssituasjonen virker til å føre til mer systematisk kartlegging. Narkogjeld blir oversett av mange i hjelpeapparatet, og ungdommene, spesielt de yngste, har sine grunner for å utelate temaet i samtaler med hjelpeapparatet.

4.8 Gjeld og psykisk helse

Gjeldsproblemer er psykisk belastende (Holte 2016). Meltzer m. fl. (2012) gjennomførte en studie i England hvor de så på sammenhengen mellom gjeld og de mest utbredte mentale lidelsene. Undersøkelsen viste en mangedoblet forekomst av mentale lidelser blant personer med gjeld. Depresjoner, generell angst, panikk lidelser og sosiale fobier var blant lidelsene hvor sammenhengen var tydelig. Blant personer som i tillegg hadde avhengighetsproblemer (alkohol, narkotika og spillavhengighet) var sammenhengen spesielt høy. Hverken denne eller andre kjente studier skiller mellom offisiell og svart gjeld som kan være relatert til narkotika. Meltzer (m.fl.) skriver om problemene ved stress ved å bli oppsøkt og kontaktet av kreditorer som legger press på den som har gjeld. Forfatterne er opptatt av pengeutlånere som setter tidsfrister eller varsler om inkasso og rettslige skritt for å drive inn det de har utestående. Forskerne påpeker også at manglende evne til å håndtere gjeld kan gi en opplevelse av hjelpeløshet.

“Etter hvert kan du ikke gå på gata, får angst, drømmer om det og blir paranoid og kynisk.” (ungdom)

Informantene i hjelpeapparatet ga et tydelig inntrykk av at illegal gjeld eller narkogjeld kan bli tatt mye mer alvorlig. Videre hadde mange av disse informantene inntrykk av at det er vanlig blant ungdommer med narkogjeld å stille seg forholdsvis likegyldig til gjeld de har på grunn av kredittkort, telefonregninger, husleie eller strøm, mens narkogjeld må betales. Det kan ha en sammenheng med de forventede konsekvensene av at man ikke betaler gjelda, men som vi har vist er den offisielle gjelda en betydelig belastning for mange av ungdommene.

Det varierer hvorvidt ungdommene er likegyldige til offisiell gjeld. Flere ungdommer beskrevet av kildene har gitt opp å komme à jour med den gjelda som har gått til inkasso eller husleierestanse som kan føre til utkastelse.

Ungdommer med narkogjeld blir som tidligere nevnt beskrevet som preget av uro, stress og stadig opptatt av å "ordne noe". Både ungdommer, politi og hjelpapparat fortalte om ungdommer som har begått straffbare forhold som ran for å betjene gjelda, andre ble beskrevet som engstelige og det ble fortalt at noen hadde gått i dekning og var på flukt fra kreditorer. Det er fare for at narkogjelda kan bli så lammende og viktig at det er vanskelig for ungdommen å fortsette med utdanning eller jobb.

Oppsummerende virker det til å herske felles oppfatning blant både ungdommene, hjelpeapparatet og politiet som ble intervjuet, at narkogjeld kan være psykisk belastende for de det gjelder. Likevel kan det diskuteres hvorvidt gjeld er årsaken til psykiske lidelser, om psykiske lidelser bidrar til at noen ender opp med gjeldsproblemer eller om gjeld og psykiske lidelser kan ha felles årsaker. Gjeld til det offentlige nedprioriteres ofte i forhold til narkogjeld, noe som gjerne skyldes at konsekvensene av svart gjeld oppleves som mer stressende enn gjeld til offentlige.

4.9 Familie og pårørende

I intervjuer med pårørende og tiltak for pårørende ble det lagt vekt på at det er mange foreldre som har jobbet hardt for å bistå barna sine. Ansatte og pårørende fortalte at det er spesielt krevende at omsorgssvikt brukes som forklaring på hvorfor barn utvikler problemer med narkogjeld og andre relaterte problemer. I tider hvor barnas problemer tårner seg opp har de god nytte av et nettverk rundt seg som kan støtte opp rundt familien. Pårørende og støtteforening fortalte i intervjuer at dersom oppfatningen blir at barnas problemer skyldes at foreldrene har sviktet, kan de isolere seg, eller oppleve at andre trekker seg unna familien som har slike problemer. Dette er tilleggsbelastninger i en allerede vanskelig situasjon, og kan i verste fall hindre at noen familier søker støtte når de trenger den mest.

Når ungdom får narkogjeld de ikke klarer å håndtere kan foreldrene bli involvert. Både ungdommene og andre informanter forteller at ungdom ikke har så lett for å snakke med foreldrene sine om dette, men noen ser ingen annen utvei enn å be foreldrene om hjelp til å håndtere gjelden. Vi spurte informantene våre om de var kjent med tilfeller hvor foreldre blir oppsøkt av fremmede på grunn av barnas narkogjeld, men de færreste hadde erfaring med dette, men ungdommer vi intervjuet bekreftet at det forekom en del trusler om dette.

Familielivet kan være sterkt preget når de har en ungdom som har problemer med rus og rusmiljøet. Gjeld oppgis som en av de faktorene som bidrar til at det blir vanskeligere og at ungdommene får tilleggsbelastninger. Gjeld kan også være en årsak til at familien trekkes sterkere inn i problemene. En informant fortalte at en viktig årsak til at ungdommene ikke ønsket å få foreldrene til å hjelpe dem med å betale gjeld var at foreldrene da fikk et "ansikt i miljøet". Dette kunne føre til at de ble kontaktet av fremmede som ville kreve inn penger.

Gjennom både intervjuene og i avisartikler kommer det frem at foreldre har betalt narkogjeld for sine barn. Flere av informantene advarer mot dette. Dette på bakgrunn av at det da blir få konsekvenser for ungdommen og at foreldrene ikke har noen garanti for at ungdommen ikke setter seg i ny gjeld. Foreldrene står i en vanskelig skvis, mellom det følelsesmessige, det legitime, og det etiske og moralske aspektet. På den ene siden er ønsket om å skjerme sitt barn fra vold og trusler, og et ønske om å tro på at dette vil bidra til en rusfri tilværelse. På den andre siden står faren for at ny gjeld vil oppstå og en opplevelse av å involvere seg i kriminell aktivitet. Flere informanter fremhever her viktigheten av å kunne være en samtalepartner og støtte til foreldre i en slik situasjon.

”Alle fortalte oss at vi ikke skulle betale, men vi var redd for hva som vil skje, og det eneste vi fikk ut av det velmente rådet var ennå en nederlagsfølelse, vi klarte ikke å følge det heller.” (pårørende)

I intervjuet fortalte Lærings- og mestringssenteret ved St. Olavs Hospital HF om en undersøkelse blant foreldre hvor de fant at samtlige foreldre oppgir å ha helseplager som følge av at de er pårørende for en rusmisbruker, og de antar at resultatet ville vært det samme i forhold til gjeld.

5 Oppsummering og forslag til tiltak

De største utfordringene som er synliggjort i denne undersøkelsen er de belastningene ungdommer som pådrar seg narkogjeld får. Som andre som opplever at de har en gjeld de ikke klarer å håndtere kan ungdommene oppleve tap av kontroll. Uhåndterlig gjeld er knyttet til psykiske problemer. Ungdommene kan også slite med tilleggsbelastninger som følge av at de blir utsatt for trusler. Det er tilfeller hvor ungdommer opplever at de ikke lenger kan bevege seg fritt, men må holde seg i skjul. Når gjelden er knyttet til lav status og noe ungdommene ikke ønsker å snakke så mye om, kan det være en fare for at de heller ikke kan ta opp problemene med hjelpeapparatet. Ungdommene blir sittende med en opplevelse av å mislykkes.

I møte med hjelpeapparatet kan noen ungdommer få støtte til å tenke på hva som kan gjøres og bryte ut av tanker om håpløshet og manglende fremtidsoptimisme. Gjennom å bli bevisst på at ungdommer med rusproblemer også kan slite med økonomiske forhold knyttet til rusbruken, kan hjelpeapparatet gi ungdommene en mulighet til å snakke om de belastningene de har. Med kunnskaper om hvordan narkogjeld påvirker kan de bidra med å utvide ungdommenes forståelse for hvilke handlingsalternativer de har. Dersom problemet avvises fordi hjelpeapparatet ikke kjenner seg kompetent til å snakke om problemene kan det i verste fall forsterke opplevelsen av håpløshet, og bidra til at andre iverksatte tiltak ikke fungerer.

Ungdommer forventer sjelden å få støtte fra det offentlige eller frivillige hjelpetjenester når det gjelder narkogjeld. Kartleggingen viser at en opplevelse av hjelpeløshet preger ungdommer som opplever problemer med narkogjeld. Det er enkelte tilfeller hvor ungdommer har fått støtte til å gjøre avtaler med kreditorer i rusmiljøet, og dette er spesielt nyttig for ungdommer som føler seg presset og maktesløse i forhold til personene de skylder penger. En slik ”tjeneste” i offentlig regi vil ha problematiske sider både etisk og praktisk. Likevel er det mulig å erkjenne de utfordringene ungdommer i denne situasjonen står ovenfor og diskutere ulike tilnærminger til problemene. Selv om narkogjeld ikke er juridisk bindende, kan de være reelle og noe den enkelte ikke kan velge å se bort fra. En generell rådgivingstjeneste må kunne ta hensyn til den situasjonen ungdommen befinner seg i, og ikke bare være opptatt av de juridiske spørsmålene. Det bør også kunne informeres om hva politiet kan bistå med, spesielt i de tilfellene det er fare for bruk av vold og alvorlige trusler.

En bevisstgjøring og økt kunnskap om temaet i hjelpeapparatet vil kunne bidra til bedre samtaler mellom ungdommer og hjelpeapparatet. Økt oppmerksomhet på problemet kan bidra til en erfaringsutveksling. Og at det i neste omgang gir flere forslag til hvordan problemer som oppstår som følge av svart gjeld kan håndteres.

Ungdommer som involveres i narkotikaøkonomien lærer å håndtere den raske og ustabile pengebruken som skjer der. Men intervjuene med ungdom og hjelpeapparat viser at ungdommene vi har omtalt ofte har en begrenset forståelse for normal personlig økonomi, hvor inntjening er mer stabil og forbruket basert på en mer langsiktig plan. Informanter i hjelpeapparatet mener at en manglende kunnskap om økonomi kan være problematisk for ungdommer som vil bort fra rusmiljøet. De har en opplevelse av at ungdom har urealistiske forventninger til en normal økonomi, og ikke klarer å håndtere denne. Samtaler/tiltak med fokus på normal økonomi rettet mot enkeltungdom vil kunne være nyttig. Det kan også vurderes mer rettede tiltak mot unge mennesker som må klare seg med lite penger i perioder.

En annen vesentlig side av problemer med narkogjeld som blir uhåndterlig er familie eller andre pårørendes opplevelse av situasjonen. Her så vi at gruppetiltak for pårørende ble omtalt som nyttig av de pårørende, og at de her opplever støtte fra andre i en lignende situasjon. Slike tiltak er ikke nødvendigvis så kjent. Der det kan være vanskelig å involvere øvrig nettverk, av bekymring for hva de tenker og mener, kan det være godt og nyttig med møter med andre som har lignende problemer. Vi ser det som nyttig å gjøre slike tiltak kjent blant de familier det gjelder.

5.1 Tiltaksplan

Mål	Tiltak	Ansvar	Økonomi
Heve kompetansenivået og øke fokuset på temaet hos offentlige, private og frivillige tjenester som jobber med ungdom.	Gjøre kartleggingen kjent hos tjenester som jobber med ungdom.	USiT	USiT
	Foredrag, temakvelder og evt. fagdag.	USiT	USiT
	Ha temaet som en naturlig del av "bli-kjent" fasen når vi snakker med ungdommer som bruker.	Alle tjenester	Aktuelle tjenester
	Implementere spørsmålet i eksisterende kartleggingsverktøy.	Alle tjenester	Aktuelle tjenester
Generell rådgivning for ungdom med narkogjeld.	Brukerorganisasjoner	Alle tjenester	Alle tjenester
	Offentlige tjenester	Alle tjenester	Alle tjenester
	Private og frivillige	Alle tjenester	Alle tjenester
Økt økonomisk kompetanse hos ungdom med narkogjeld.	Individuell økonomisk undervisning fra NAV for ungdommer med narkogjeld. Oppsøke ungdommer som ikke får til å møte opp på et kontor.	NAV-rådgiver, Øst-Midtbyen	NAV
	Øke ungdommens forståelse for en Narkotikabasert økonomi versus en ordinær langsom arbeidsøkonomi.	NAV-rådgiver, Lerkendal	
Gi ungdom tilbud om bistand fra USiT eller annen hjelpetjeneste ved beslag av narkotika.	Kartlegge ungdoms narkogjeld.	Team forebyggende, Sentrum politistasjon	Politiet
	Ved beslag av narkotika, gi ungdom en kontaktperson i hjelpeapparatet.		
Gjøre Lærings- og mestringssentrets (LMS) gruppetilbud bedre kjent for hjelpeapparatet og pårørende.	Informere hjelpeapparatet om tilbudet.	LMS	LMS
	Hjelpeapparatet informerer pårørende om tilbudet.	Alle som kommer i kontakt med pårørende til ungdom med narkogjeld	Alle fagpersoner i hjelpeapparatet

6 Referanseliste

- Bergensklinikkene (2014): *Hurtig kartlegging og handling*. Bergen: Bergensklinikkene.
- Dube S.R., Felitti V.J., Dong M., Chapman D.P., Giles W.H., Anda R.F. (2003): Childhood abuse, neglect and household dysfunction and the risk of illicit drug use: the adverse childhood experience study. *Pediatrics*, 111, 564-572.
- Chakravarthy B., Shah S., Lotfipour S. (2013): Adolescent drug abuse - Awareness & prevention. *Indian Journal of Medical Research*, 137: 1021-1023.
- Eggen, A. I. (2017, 27. februar). Kneblet fast til en seng og mishandlet i strid om narkogjeld. *Varden*. Hentet fra: www.varden.no/nyheter/kneblet-fast-til-en-seng-og-mishandlet-i-strid-om-narkogjeld-1.1725685
- Holte, A (2016): *Gjeldsrådgivning kan redusere psykiske lidelser*. URL: Psykologisk.no.
- Larson, P (2009): Up in Smoke! Hash-Sugling the Norwegian Way. I Ingvaldsen, K. og Lundgren Sørli, V. (Red.) *Organized Crime: Norms, Markets, Regulation and Research*, 63-82. Oslo: Unipub.
- Lyngstad, O. C. (2015, 18. mai). Krevde inn narko-gjeld - ble tatt. *Hamar Arbeiderblad*. Hentet fra: www.h-a.no/nyheter/krevde-inn-narko-gjeld---ble-tatt
- Meltzer, H., Bebbington, P., Brugha, T., Farrell, M., & Jenkins, R. (2013). The relationship between personal debt and specific common mental disorders. *European Journal of Public Health*, 23, 108–113.
- Rio, C.: *Debt as Social relationship: Limit or Condition of Liberty?*. URL: Academica.edu.
- Sandberg, S. og Pedersen W. (2010): *Cannabiskultur*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Smith–Solbakken, M og Tungland, E.M. (1997). *Narkomiljøet: Økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Gyldendal.
- Usignert (2015, 12. februar). Narkogjeld kan være drapsmotiv. VG. Hentet fra: www.vg.no/nyheter/innenriks/drapet-paa-stein-morten-mikalsen/narkogjeld-kan-vare-drapsmotiv/a/4361570

Trondheim kommune
Barne- og familietjenesten Midtbyen
Postboks 2300 Sluppen
7004 Trondheim

www.trondheim.kommune.no

m1041 • mars 2017
Layout: Kommunikasjonsenheten, Tk
Camilla Wright - Red

E. Ytterhus, SLT-koordinator 2017 (C)